

ATATÜRK DÜŞÜNÇESİNDE SOSYAL YAPI UNSURLARI*

Doç. Dr. TULİN GÜNŞEN İÇLİ

Atatürk'ün toplumla ilgili görüşleri çok ihtiyaç olmasına rağmen pek fazla işlenmemiştir.

Atatürk düşüncesinde sosyal yapı unsurlarına geçmeden önce sosyal yapı kavramıyla ilgili birkaç açıklama yapmak istiyorum.

Sosyal yapı kavramı her tür sosyolojik analize temel teşkil eder. Yapısal analizlerde ilişkiler sosyal yapının temel birimleri olarak görülür¹.

Bazı sosyologlara göre, sosyal yapı bir tür sosyal bütün anlamında kullanılır. Bu sosyal bütün en azından kavramsal olarak birbirine bağlı parçalara bölünebilir ve bu parçalardan bazılarındaki değişiklikler diğerlerinde de değişimlerle birlikte. Bu anlamda yapı yığından ayrılmıştır.

D. Lockwood'a göre, sosyal sistem bir aksiyonlar sistemidir ve yapısal özellikleri fertlerin ortak normlar çerçevesinde devamlı etkileşiminden oluşur. Sosyologların görevi, dinamik süreçler vasıtasıyla hangi fonksiyonun sosyal yapıyı beslediğini, bu süreçlerde bireylerin normatif değerlere uymasını sağlayan, onları motive eden şeylerin neler olduğu soruları ile uğraşmaktır².

Merton'a göre, sosyal ve kültürel yapı birçok unsurlardan meydana gelir. Bu unsurlardan biri kültürel farklılıklardan ortaya çıkan fikirler, amaçlar, hedefler ve ilgiler, diğeri bu amaç ve hedeflere ulaşmak için kültürün tayin ettiği meşru yollardır³.

* Bu konferans, Atatürk Araştırma Merkezi'nin tertiplediği "Atatürk Konferansları" dizisi içinde 28 Aralık 1990 günü verilmiştir.

¹ Barry Wellman and S.D. Berkowitz ed. Structures, A Network Approach, University of Cambridge Press, New York 1988, s.15.

² David Lockwood, System, Change and Conflict, ed. Demerath and Peterson, The Free Press, New York 1967, s.283.

³ Robert K. Merton, Social Theory and Social Structure, The Free Press, New York 1957, s.132-133.

Sosyal yapı hakkında bir başka görüş, sosyal yapının belli kimselerden toplumsal statülere bağlı olarak istenen rolleri saptayan normlar üzerine kurulu olduğunu öne sürer⁴.

Sosyal hayat alanında irili ufaklı binlerce bütünlükten her biri bir sosyal yapıyı yansıtır. Bütün bu bütünlüklerin hepsi en büyük sosyal yapı olan toplumu meydana getirirler⁵.

Sosyal yapı içinde fertler birbirleriyle yüzyüze ve formel ilişki içindedirler. Her sosyal yapı bu ilişkilerin bütünüdür.

Atatürk'ün insan ve toplum anlayışı O'nun yeni Türkiye'yi kurarken tüm uygulamalarına yansımıştır⁶.

Atatürk için gerekli gerçek potansiyel, insan potansiyelidir. Bu nedenle insana önem vermiş ve kalkınmanın temeline insanı ve sosyal yapının temel taşları olan insan ilişkilerini yerleştirmiştir⁷.

Atatürk, toplumun yapısı, düşünüşü, hukuk düzeni değişmedikçe uygarlık yoluna adım atılamayacağı kanısındadır. Bu inancını şöyle dile getirir; "Bir ulusun yıkımlara uğraması demek, o ulusun güçsüz, bakımsız, hasta olması demektir. Bunun için asıl kurtuluş, sosyal yapıdaki hastalığı bulmak, iyileştirme yollarını aramakla elde edilir ve ancak bilimsel yol tutulmuş olursa sağlık gerçekleşir"⁸.

Görüldüğü gibi Atatürk, toplum yapısını çok iyi incelemiş, insan ve toplumla ilgili bütün düşünce ve uygulamalarında rasyonelliği temel hareket noktası ve zorunlu şart olarak almıştır. Toplumsal olayları bir matematikçi gibi sistematik olarak incelemiştir ve bütün uygulamalarında objektif hareket etmiştir.

Otoritesinde güçlü karizmatik unsurlara rağmen, Atatürk karizmasından yararlanmak istememiş ve başlangıçtan itibaren otoritesini akılcı-hukuksal kalıplar içerisinde kurumsallaştırmaya çalışmıştır. Tarihte pek az karizmatik lider otoritesini kurumsallaştırmayı başarabilmiştir.

⁴ George Lundberg, C. Schrag and N. Larsen Çeviren: Özer Ozankaya, Sosyoloji, cilt: I, Işın Yay., Ankara 1970, s.166.

⁵ Nihat Nirun, Sosyoloji, II Kitap, Yaykur Yay., Ankara 1977, s.108.

⁶ Gürbüz D. Tüfekçi, Atatürk'ün Düşünce Yapısı, Aydın Matb., Ankara 1981, s.20.

⁷ İsmet Bozdağ, Atatürk'ün Evrensel Boyutları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yay., Sevinç Matb., Ankara 1988, s.126.

⁸ Bedia Akarsu, Atatürk Devrimi ve Yorumları, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1969, s.12.

Gene Rustow "Kurum Kurucusu Olarak Atatürk" isimli makalesinde şöyle diyor; "Her şeyden önce Atatürk, organik bakımdan geçmişin mirası üzerine inşa edilen, bugünün ihtiyaçlarına etkin biçimde cevap veren ve belirsiz bir geleceğin tehditlerine karşı da halkını koruyan bir dizi kurum yaratmıştır"⁹ (T.B.M.M Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı, Halk Fırkası gibi).

Atatürk otoritesini milletin iradesinden almıştır. Atatürk, Türk ulusunu bağımsızlığa kavuşturduktan sonra, çok iyi incelediği ve problemlerini yakından bildiği sosyal yapıyla ilgili değişimlere, devlete yeni bir şekil vererek başladı¹⁰.

Çünkü onun kullandığı değer ölçüsüne göre önce devlet gelir, sonra ekonomi ve sonra da sosyal yapı¹¹.

Atatürk'e göre, devlet toplum kültürünün ürünüdür. "Her toplum kendi kültürünün gereği bir devlet yapısı oluşturur." Devlet güçlü olmalı, meşruiyetini halktan almalı ve toplumdan ileride olmalı ki toplumu bu yönde etkileyerek onu daha ileriye, daha iyiye götürebilsin diyerek, devlet ve toplumun bir etkileşim süreci içinde olduğunu, kaynağını, gücünü millettten almayan, bir devletin devamlı ve etkin olamayacağını ifade eder. Bunların yanında Atatürk düşüncesinde devlet ve millet birbiriyle bütünleşmelidir. Ancak bu şekilde güçlü bir devletten söz edilebilir. Zaten Atatürk her vesile ile sosyal yapının bütün unsurlarının bütünleşmesinden söz eder.

Atatürk, devlet düşüncesinde kuvvetlerin ayrımından yana değildir. Ona göre, tek bir kuvvet, tek bir irade vardır: Halk. Her şey halktan kaynaklanır halkın iradesi bölünemez, başkasına devredilemez¹². Bu iradeyi Atatürk kendi şahsında yaşatmıştır.

Çünkü, Atatürk devletin güçlü ve sürekli olmasının 1 - Tam bağımsızlık 2 - Millî egemenlik gibi iki önemli temele dayanarak gerçekleşeceğine inanır. Bu iki unsurdan millî egemenlik devletin sürekliliğini sağlar.

Bunlara ek olarak millî birliğin devlet yapısı için ne kadar önemli olduğunu şu sözleriyle dile getirir: "Efendiler, bu vaziyet karşısında bir tek

⁹ Ahmet Mumcu, Ergun Özbudun ve diğerleri, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II- Atatürkçülük (Atatürkçü Düşünce Sisteminin Temelleri), Yüksek Öğretim Kurulu Yay., Ankara 1986, s.83.

¹⁰ Bedi Akarsu, a.g.e., s.14.

¹¹ İsmet Bozdağ, a.g.e., s.128.

¹² İsmet Bozdağ, a.g.e., s.40.

karar vardır. O da millî egemenliğe dayanan, kayıtsız şartsız yeni bir Türk Devleti tesis etmek”¹³.

Hatta 1 Aralık 1921’de Ankara’da yaptığı bir konuşmasında özetle şöyle demektedir: “İlm-i içtimaî noktasından bizim hükümetimizi ifade etmek lâzım gelirse Halk Hükümeti deriz”¹⁴.

O halde, çağdaş ve güçlü bir devlet yaratmak zorunda olan Atatürk’ün düşünce sisteminin temelinde devletçilik yer alır.

Atatürk düşüncesinde devletçilik, özel teşebbüs özgürlüğünün kısıtlanması veya piyasa ekonomisinin reddedilmesi demek değildir¹⁵. Çünkü Atatürk, devlet ve toplum ilişkisini açıklarken devleti toplumun özelliklerinden bağımsız bir yapı olarak almamış tam tersine devlet ve toplumun fertlerinin birbirlerinin zıddı değil, tamamlayıcısı olarak görmüştür. Güçlü ve çağdaş bir ekonomiye ulaşmak için devletin gerektiğinde üretici, yatırımcı veya üretim ve yatırımı teşvik ve yardım edici olarak ekonomik yaşama çeşitli şekillerden müdahale etmesinin zorunluluğuna inanır.

Sosyal yapıda kurumların yapısı ve fonksiyonlarını iyi bilen Atatürk, ekonomi kurumuna önemli bir yer vererek Türkiye Devleti’ni ekonomik bir devlet olarak tanımlar ve devletin ilerlemesi ve güçlenmesinde ekonomi ve bilimin yardımlarına başvurur. Bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade eder: “Siyasî, askerî zaferler ne kadar büyük olurlarsa olsunlar, ekonomik zaferlerle taçlandırılmazlarsa husule gelen zaferler sürekli olmaz, az zamanda söner.” “Ekonomik kalkınma, Türkiye’nin hür, müstakil, daima kuvvetli, daima daha refahlı Türkiye idealinin belkemiğidir” diyerek ekonominin toplum kalkınmasındaki önemli fonksiyonunu vurgular¹⁶.

Atatürk’ün devlet görüşü ile ilişkili olarak, düşünce sisteminde yer alan bir başka önemli kavram da halkçılık kavramıdır. Atatürk, Millî Mücadele’nin başından beri halkçılığı savunmuştur. Bu kavram sadece halk yönetimi siyasî demokrasi anlamında değil, Türk toplumunun yeni sosyal ve ekonomik düzenini belirtmek için kullanılmıştır¹⁷.

¹³ Ahmet Mumcu, a.g.e., s.19.

¹⁴ Hamza Eroğlu, Türk İnkılâp Tarihi, Savaş Yay., Ankara 1990, s. 420.

¹⁵ Ergun Özbudun, a.g.e., s.69.

¹⁶ Ergun Özbudun, a.g.e., s.69.

¹⁷ Ergun Uzbudun, a.g.e., s.64.

Halkçılık, Atatürk düşüncesinde milliyetçilik fikrinin bir sonucu ve aynı zamanda da onun sosyo-politik yönden bir gerekçesidir. Böylece halkçılık milliyetçilik idealleri etrafında toplum bütünlüğünün sağlanmasında bir araçtır¹⁸.

Atatürk, halktan seçkinlere doğru oluşacak bir siyasal organizasyon modelini ideal olarak ele almıştır. Bu organizasyonun her aşaması halkın katılımı ile gerçekleşir¹⁹.

Bu anlayış temelde sosyal adalete, sosyal güvenliğe, toplumun ekonomik yönden zayıf kesimlerinin korunmasına ve güçlendirilmesine ve adaleli gelir dağılımına büyük önem verir²⁰.

Görüldüğü gibi Atatürk, toplumun bir bütün olarak her sektörüyle kalkınmasına önem verir.

Halkçılık halkın halk tarafından, halk için idaresidir. Halkçılıkta devletin siyasal rejimi halk tarafından ve halkın yararı doğrultusunda kullanılır. Çünkü, Atatürk düşüncesinde toplumun bütün fertleri, ayrıcalık gözetmeksizin eşittir. Hiç kimseye, hiçbir aileye, hiçbir cemaate ayrıcalık tanınmamıştır. Bu ilkenin uygulanması konulan yasalarla da güvence altına alınmıştır. Görülüyor ki, halkçılık Cumhuriyet kavramı ile özdeştir. Atatürk daha sonra Demokrasi kavramına geçer ve bu münasebetle ekonomiye büyük önem verir. Demokrasi halka bağlı olacaktır. İdare milletin bütününe aittir. Böylece Atatürk düşünce sisteminde Cumhuriyet-Demokrasi-Halk çember şeklinde bir bütün oluşturmaktadır.

Atatürk düşüncesinde, üzerinde önemle durulan bir başka konu millettir. Atatürk, milletin çağdaş düşüncelere uygun bir tanımını yapmıştır. Bu tanımda Türk milletini meydana getiren faktörler şöyle sıralanır:

- 1 – Siyasî varlıkta birlik
- 2 – Dil birliği
- 3 – Yurt birliği
- 4 – Irk ve menşe birliği
- 5 – Tarihî karabet (yakınlık)
- 6 – Ahlâkî karabet (yakınlık)²¹

¹⁸ Hamza Eroğlu, a.g.e., s.420.

¹⁹ Ergun Özbudun, a.g.e., s.85.

²⁰ Ergun Özbudun, a.g.e., s.66.

²¹ Yusuf Sarıncay, Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1990, ss.5-8.

Bu tanıma göre millet: “Dil, kültür ve mefkure birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği siyasi ve içtimaî bir heyettir”²².

Bu tanımdan anlaşıldığı gibi millet yığından farklı olarak aynı amaçlar, doğrultusunda devamlı bir beraberlikleri olan insanların meydana getirdiği bir bütündür.

İnsanların ortak özellikleri ve ortak amaçları çerçevesinde bir araya gelmeleri ve sürekli olarak bir arada yaşama istekleri tarihin ilk çağlarından beri var olan bir durumdur, bir sosyal olaydır. İnsanlar bu yolla bir araya gelerek bir paylaşma duygusu yaşamakta ve aralarında dayanışma sağlamaktadır.

Toplumun gelişmesinde de ulaşılan son aşamanın millet olduğu kabul edilirse, milleti meydana getiren temel özelliğin sosyal dayanışma olduğu gerçeği ortaya çıkar. Çünkü daha önce de ifade edildiği gibi milleti meydana getiren fertler aynı ideali paylaşmaktadır²³. Atatürk millî şuuru vurguluyor.

Millet, tarihsel, siyasi, hukuksal ve sosyal bir gerçektir.

Atatürk kısaca “bir harstan (kültürden) olan insanlardan mürekkep cemiyete millet denir” şeklinde bir tanım yaptıktan sonra bu tanıma şöyle detaylandırıyor:

a) Zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan,

b) Beraber yaşamak hususunda müşterek arzu ve muvaffakatle samimi olan,

c) Ve sahip bulunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradeleri müşterek olan insanların birleşmesinden meydana gelen cemiyete millet adı verilir. Bu tarif tetkik olunursa, bir milleti teşkil eden insanların rabitalarındaki kıymet, kuvvet ve vicdan hürriyetiyle insanî hisse gösterilen riayet kendiliğinden anlaşılır. Gerçekten, maziden müşterek zafer ve yeis mirası, istikbalde gerçekleştirilecek aynı program, beraber sevinmiş olmak, beraber aynı ümitleri beslemiş olmak, bunlar elbette bugünün medenî zihniyetinde, diğer her türlü şartların üstünde mana ve şumul alır²⁴.

²² Hamza Eroğlu, a.g.e., s.391.

²³ Hamza Eroğlu, a.g.e., s.389.

²⁴ Ergun Özbudun, a.g.e., ss.47-48.

Tanımdan da açıkça anlaşıldığı gibi sosyal dayanışma, duygu birliği, ortak geçmiş ile gelecekte ortak beklentiler özellikle vurgulanmıştır. Toplumda sosyal dayanışma bütünleşmenin temelidir.

Atatürk'e göre, milleti bir arada tutan, dayanışmayı, sosyal refah ve düzeni sağlayan önemli bir öge millî ahlâktır. Onun kaynağı da toplumdur, millettir. Bu ahlâk tek tek fertlerin üstünde ancak sosyal ve millî olabilir. Bu düşüncelerini ve kavramı Atatürk şöyle açıklar:

"Ahlâkın millet teşkilinde yeri çok büyüktür, mühimdir." Gerçekten ahlâkiyet, hususî fertlerden ve bunların üstünde ancak içtimaî, millî olabilir." "Milletin içtimaî nizam ve sükûnu, günümüzde ve gelecekte refahı, saadeti, selâmeti ve güvenliği medeniyette ilerlemesi ve yükselmesi için insanlardan, her hususta ilgi, gayret, nefsin feragatini gerektiği zaman seve seve nefsinin fedasını isteyen millî ahlâktır"²⁵.

Bu sosyolojik ifade ile sosyal benliğin oluşması, kolektif bilincin, biz duygusunun gelişmesidir.

Atatürk millet olma sürecini açıklarken iki önemli kavram kullanmış ve bunların fonksiyonlarını açıklamıştır. Bunlardan biri millî kültür, diğeri de devlet görüşmelerini açıklarken de sık sık değindiği 'egemenlik' kavramıdır.

Millî egemenlik ve millî irade kavramlarının siyasal yaşama girmesi, Millî Mücadele ile birlikte olmuştur. Atatürk, Amasya'dan yayınladığı genelge ile "milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" parolasını bildirmiştir.

Millî egemenlik prensibi 23 Nisan 1920'de toplanan TBMM'nin temelini oluşturmuştur. Atatürk, egemenliği en üstün bir güç, siyasal bir güç olarak kabul etmiştir.

Görüldüğü gibi, egemenlik kavramını tanımlarken millî irade ve hâkimiyetten söz etmiş ve her ikisinin de demokratik bir toplum için millette olması zorunluluğunu dile getirmiştir. Bu irade ve hâkimiyet, devlet ve vatandaşın birbirlerine karşı olan görevlerini hakkıyla yapma yolundaki düzenlemede kullanılmalıdır.

Atatürk, bir toplumu diğerinden ayıran, özel bir hayat tarzını belirleyen millî kültürü milleti oluşturan bir diğer önemli öge olarak açıklıyor.

²⁵ Ergun Özbudun, a.g.e., s.49.

Kültürü şöyle tanımlıyor; “İnsan topluluğunun devlet hayatında, fikir hayatında yani ilimde..., güzel sanatlarda, iktisadî hayatta yapabildiği şeylerin muhassasıdır.”

Bir başka tanımı; “Kültür, okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden mana çıkarmak, intibah almak, düşünmek, zekâyı terbiye etmektir.”²⁶

Millî kültür böylesine önemli bir unsur olarak millet olma sürecini pekiştirir. Kültür birliği (aynı değerleri, duyguları, kültürü paylaşıyorlarsa) sosyal yapının güçlenmesini ve devamlılığını sağlar. Ortak kültür değerleri fertleri bütünleştirici rol oynarlar²⁷. Atatürk, kültür ve medeniyeti bir süreç olarak kabul etmiştir. O nedenle ikisini birleştirmiş, bütünleştirmiştir. Bu sosyolojide modernleşme anlamına gelir, onun için modern Türkiye’den söz etmiştir. Yeni Türkiye Devleti’nin istenilen düzeye ulaşabilmesi için Atatürk düşüncesinde çok önemli yer tutan bir kurum eğitim kurumudur.

Bilindiği gibi akılcılık ve bilimsellik Atatürk’ün temel hayat felsefesini teşkil etmiştir. Bunu şu sözleriyle örneklemek mümkündür: “Bizim akıl, mantık ve zekâ ile hareket etmek şiarımızdır. Bütün hayatımızı dolduran vakalar bu hakikatın delilleridir”²⁸.

Sosyal refah ve ülke kalkınması, konusundaki çalışmalarının başlangıç noktasına eğitim ile ilgili düzenlemeleri yerleştiren Atatürk, her şeyden önce halkın bilgisizliğini gidermenin gerekliliğini görmüş, çağdaş uygarlık düzeyine ancak eğitim düzeyini yükselterek ulaşabileceğimizi kabul etmiştir. Çünkü O’na göre, bize yol gösterecek olan bilim ve tekniktir. Zaten bunun temeli Atatürk’te de olduğu gibi kültürdür. Refah bir kültürdür.

Günümüzde sosyal gelişme için zorunlu iki öge olan bilim ve teknolojinin gerekliliğini Atatürk yaşamı sırasında farketmiş ve bunların gelişmesi için çalışmıştır.

Ayrıca, bilgiyi yalnızca teorik olmaktan çıkarıp onu sosyo-ekonomik yaşamda uygulamaya yönelik hale getirmenin zorunluluğundan söz etmesi onun ne kadar ileri görüşlü olduğunu bir kez daha kanıtlar. Çağdaş sosyologlardan W.G. Simmel’e göre eğitilmiş olmak insanın kendini daha iyi

²⁶ Ahmet Mumcu, a.g.e., s.24.

²⁷ Yusuf Sarıncay, a.g.e., s.61.

²⁸ Hamza Eroğlu, a.g.e., s.487.

yönetmesine yardım eder, yoksa diğerleri tarafından nasıl yönetileceğimiz konusunda bize yardım etmez.

Eğitim konusunda da Atatürk, diğer alanlardaki uygulamalarında olduğu gibi eşit davranıyor ve toplumun bütünü ile eğitilmesi gerektiğini ifade ediyor.

Kalkınmanın ancak akıl ve bilim önderliğinde gerçekleşeceğine inanan Atatürk'ün eğitime büyük önem vermesi elbette doğaldı.

“Milleti millet yapan, ilerletip, yükselten kuvvetler vardır: Fikir kuvvetleri ve sosyal kuvvetler... Fikirler manasız, mantıksız, boş sözlerle dolu olursa o fikirler hastalıktır. Aynı şekilde sosyal hayat akıl ve mantıktan uzak, faydasız ve zararlı birtakım inançlar ve geleneklerle dolu olursa felce uğrar...”

Evvelâ işe fikrî ve sosyal kuvvetlerin kaynaklarını arıtmadan başlamak lâzımdır. Memleketi, milleti kurtarmak isteyenler için vatanseverlik, temiz yüreklilik, fedakârlık gerekli özelliklerdendir. Fakat bir toplumdaki hastalığı görmek, onu tedavi etmek, toplumu asrın gereklerine göre ilerletebilmek için bu özelliklerin yanında ilim ve teknik lâzımdır. İlim ve teknikle ilgili teşebbüslerin faaliyet merkezi ise mekteptir. Bu sebeple mektep lâzımdır... Mektep genç beyinlere insanlığa hürmeti, millet ve memlekete sevgiyi, şerefi, bağımsızlığı öğretir. Bağımsızlık tehlikeye düştüğü zaman onu kurtarmak için izlenmesi uygun olan en doğru yolu belletir...”²⁹ diyerek eğitimin gençlere ve onlar vasıtasıyla topluma olumlu etkilerini açıklar.

“Milletimizin siyasî, toplumsal hayatında, milletimizin fikrî terbiyesinde rehberimiz ilim ve teknik olacaktır” diyen Atatürk için her alanda değişme kaçınılmazdır. Toplumsal yaşamımız da zaman içinde değişecektir. Sosyal ve ekonomik yaşamda başarılı olmak bilim ve teknolojiye ilerlemek için yenilikleri öğrenmek ve uygulamak gerekir.

Siyasal ve sosyal yaşamda bilimin ve fenin liderliğini şart koşan Atatürk, eğitimin önemini vurgularken toplumun bütün fertlerinin, kadını, erkeği, çocuğu, köylüsü, işçisiyle eğitilmesi gerektiğini ifade ediyor ve sosyalizasyon sürecinin aileden başladığını belirterek çocuğun ilk eğitiminde çok önemli bir yere sahip olan annenin eğitilmesini, hatta kadınların erkeklerden daha çok feyizli, daha bilgili olmasını aydın bir nesil yetişmesi

²⁹ Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Olgaç Matb., Ankara 1984, s.102.

için bir zorunluluk olduğunu sık sık vurguluyor, eğitimle ilgili düzenlemelerini de bu amaçları gerçekleştirme doğrultusunda yapıyor. Çünkü, Atatürk toplumunda aileyi temel kurum, ailede de kültürel değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli bir fonksiyon gören, çocuğun temel eğitimi veren kadını temel unsur olarak kabul ediyor ve ona her alanda haklar veriyordu. Bu günümüzde de hemen hemen bütün toplumlarda genel kabul gören bir gerçekliktir.

Atatürk, her alanda cinsiyet ayrımına karşı olduğunu her vesile ile tekrarlamıştır. Bu görüşünü şu sözleri çok güzel açıklamaktadır; “Bir toplum, cinsinden yalnız birinin yeni gerekleri edinmesiyle yetinirse, o toplum yarıdan fazla kuvvetsizlik içinde kalır... Bizim toplumumuz için ilim ve teknik gerekli ise bunları aynı derecede hem erkek, hem de kadınlarımızın edinmeleri lâzımdır.....

Bu noktadan hareketle Atatürk'ün sosyal yapının devamlılığı, toplumun genel refah ve düzeni için çok önemli gördüğü iş bölümü kavramının Atatürk düşüncesindeki yeri ve önemine geçmek istiyorum.

Sosyal organizasyon ve iş bölümünün sosyal yapı için gerekliliği, insanların birlikte yaşamaya başladıkları ilk dönemlerden beri bilinmektedir. Bu husus Atatürk'ün sosyal düşüncesinde net bir şekilde görülmektedir. Atatürk sosyal yapının devamlılığı ve sosyal düzen için sosyal organizasyonun ne kadar önemli olduğunu görmüş ve toplum kalkınmasında iş bölümünün yeri ve önemini açıkça belirtmiştir. Hatta iş bölümünün yalnız maddi işlerde değil, bilimsel, yönetsel ve politik işlerde de gerekli olduğunu, farklı bilim dallarının ortaya çıktığını ve bilim adamının bilimin tümünü kavramasının imkânsızlığı karşısında belli dallarda uzmanlaşmasını ifade etmiştir.

“İnsanlar ferdi olarak çalışırlarsa muvaffak olamazlar. Çünkü Allah insanları yaratırken onlara öyle bir muhtaçlık vermiştir ki, her insan hemcinsi insanlarla çalışmaya mecbur ve mahkûmdur. Bu iştirak faaliyeti âdetâ ilahî ihtiyaç olunca, maksatları birleştirmenin nasıl bir zaruret olduğunu kolayca anlarız”³⁰.

“İş bölümü insanlar arasında mevcut olan tabii ve tarihî bağlara yeni birçok kuvvetli bağlar ilave etmiştir. Bu yeni bağlar insanlara birbirlerinin eksiklerini tamamlatan, yalnız bugünü değil, yarını da temine çalışan bağ-

³⁰ Utkan Kocatürk, a.g.e., s.339.

lardır"³¹. Sözleri iş bölümü ve organizasyonun toplumların her aşamasında var olan bir gerçek olduğunu açıkça gösteriyor.

Atatürk, iş bölümü hakkındaki görüşlerini açıklarken cinsler arasında ayırım yapılmamasını istemiş, sosyal refah ve kalkınma için toplumun her ferдинin üzerine düşen görevi dayanışma halinde en iyi şekilde yapmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Toplumun her bir parçasının, hatta kendi ifadesi ile "her bir organının" faaliyette bulunması gerekir, aksi halde o toplum felç olur, diyerek organizmacı bir benzetme yapmış ve her bir parçanın toplumsal fonksiyonunun önemini belirtmiştir. "Bütün insanlar bir toplumsal vücudun azalarıdır ve bu sebeple birbirlerine bağlıdır"³².

Bu görüş, A. Comte ve H. Spencer ile temelleri atılan organizmacı yaklaşımda, Durkheim ile netleşip günümüz çağdaş teorilerinde yapısal fonksiyonalizm olarak şekillenen yaklaşımlarda ana temadır. Buna göre toplumun her parçası ayrı fakat diğer parçalarla etkileşim içinde fonksiyon gören, parçalardan birinin yapısı, fonksiyonu ve sürecinde değişme olduğu zaman diğer parçalardan ve onlar yoluyla sonuçta toplumun tümünde de değişme yaratabilen bir organizmadır. Bu organizmacı görüşe göre, toplum aynı zamanda Durkheim ile birlikte açık ve detaylı tanımı yapılan Platon ve Aristo'dan beri toplum düzeni için gerekli bir öge olarak düşünülen 'iş bölümü' esasına dayalıdır.

Çağdaş teoriler arasında üç temel yaklaşımdan biri olan yapısal fonksiyonalizmin tabiatçı tipinin önemli temsilcilerinden biri olan sosyolog Talcott Parsons, sosyal sistemini açıklarken sosyal sistem denilen stabil kalıplar içinde kültürle sınırlandırılmış ve kişilik tarafından özümsemiş kurumsallaşmış etkileşimin önemini vurgulamıştır. Ayrıca bir yanda sosyal sistemin içinde ve sosyal sistem ile kültürel kalıplar arasındaki diğer yanda sosyal sistem ve kişilik sistemi arasındaki bütünleşme için en az iki fonksiyonel zorunluluk vardır:

- 1) Bir sosyal sistem rolü gereği uyum içinde davranan yeterli sayıda aktöre sahip olmalıdır,
- 2) Sosyal sistem düzenin bir kısmını tanımlamayan veya insanlar üzerinde gerçekleşmesi imkânsız taleplerde bulunan ve bu yolla sapma ve çatışmaya yol açacak kültürel kalıplara taahhütten kaçınmak zorundadır.

³¹ Utkan Kocatürk, a.g.e., s.339.

³² Utkan Kocatürk, a.g.e., s.206.

Bu fikirler Atatürk'ün sosyal yapı ve sosyal bütünleşme görüşlerine çok benzerdir. Parsons'ın 1950'lerde yaptığı sosyal yapı, fonksiyon ve bütünleşme ile ilgili açıklamalarının büyük bir kısmı Atatürk tarafından sistematik şekilde 1920'lerde Parsons'tan 30 yıl önce yapılmıştı.

Çağdaş toplum teorilerinin ilgi odağını teşkil eden sosyal değişme-bütünleşme konuları Atatürk'ün o dönemde ilgisini çekmiş ve bütünleşmenin nasıl sağlanacağı, yapının devamlılığı için neler yapılması gereği üzerine düşünmüş ve gerekli önlemleri almıştır. Mevcut sosyal yapının devamlılığı için millî hareketin nasıl teşkilatlandırılacağı ve lider-halk ilişkisinin nasıl sağlanacağı hususunu aydınlatmış ve bunu şu sözleriyle açıkça ifade etmiştir:

“Teşkilatın diğer teferruatına bakacak olursak, işe köyden ve mahalleden ve mahalle halkından yani fertten başlıyoruz. Fertler düşünür olmadıkça, haklarını müdrük bulunmadıkça, kütleler istenilen istikamete, merkez tarafından iyi veya fena istikametlere sevk olunabilirler. Kendini kurtarabilmek için her ferdin mukadderatıyla bizzat alâkadar olması lâzımdır. Aşağıdan yukarıya, temelden çatıya doğru yükselen böyle bir müessese elbette sağlam olur. Şüphe yok, her işin başlangıcında aşağıdan yukarıya doğru olmaktan ziyade yukarıdan aşağı olması zarureti vardır. Birincisinin gerçekleşmesi halinde bütün beşeriyet gayesine varmış olurdu. Böyle olmanın pratik ve maddi imkânı henüz bulunmadığından, bazı müteşebbisler, milletlere verilmesi gereken yönün çizilmesinde yardımcı oluyorlar. Bu suretle yukarıdan aşağıya teşkilat kurulabilir. Biz memleketimiz içindeki seyahatlerimizde şüphesiz birinci tarzda başlamış olan millî teşkilatımızın gerçek kaynağa kadar indiğini ve oradan tekrar yukarıya doğru gerçek teşkilatlanmanın başladığını kemali şükranla gördük. Bununla beraber olgunlaşma derecesine eriştiğini iddia edemeyiz”³³. Sözlerinden de gayet iyi anlaşıldığı gibi, Atatürk bir sosyolog gibi çok sistematik bir toplum analizi yapmıştır. Bilindiği gibi sosyal değişme basitten-karmaşığa her sosyal yapıda kaçınılmaz bir olgudur. O halde değişme sonucu yeniden organizasyon ve bütünleşme nasıl sağlanabilir? Sağlanamazsa ne gibi sosyal problemler ortaya çıkar?

Sosyal yapıların dengesi çeşitli süreçler ve mekanizmalar yardımıyla sağlanır. Bunların başarısızlığı değişik derecelerde dengesizlik ve bütünleşme bozukluklarına neden olur³⁴.

³³ Ergun Özbudun, a.g.e., s.84.

³⁴ David Lockwood, a.g.e., s.283.

Bilindiği gibi, Atatürk sosyal bütünleşmeyi sağlayan unsurların temelinde diğer unsurlarla birlikte eğitimi, iş bölümünü ve kültürü yerleştirmiştir. Eğitim ile ilgili düşüncelerini anlatırken değindiğimiz gibi Atatürk toplumun her ferdinin eğitilmesi gerekliliğini vurgulamış hatta aydınları halk düzeyine indirmek yerine halkı aydınların düzeyine yükseltmenin amaç olması gerektiğini ifade etmiştir. Hatta sosyalizasyon sürecinde en önemli statüyü işgal eden kültürel unsurların nesilden nesile aktarılmasında en büyük paya sahip kadınların çok iyi eğitilmesini istemiş olduğunu bir kez daha vurgulamak istiyorum.

Atatürk'ün düşünce sisteminde kültür ve özellikle onun dil gibi sembolik unsuru sosyal bütünleşmeyi sağlayan bir diğer faktördür. Aynı görüşe Parsons'ta da rastlamak mümkündür. Parsons'a göre sembolik kaynaklar olmaksızın iletişim ve etkileşim mümkün olmaz. Böylece tüm bireylere genel kaynakları sağlayarak etkileşimi sağlayan ve bu yolla bütünleşmeyi kolaylaştıran kültürdür. Ayrıca kültürün etkileşim üzerindeki bir başka etkisi kültürel kalıplar içindeki değerler, inançlar, fikirler ve ideolojiler yoluyla olur. Bunlar bireye W.I.Thomas'ın dediği gibi toplumun ortak tanımını kazandırır.

Özetle Atatürk, toplumun ortak bir kültürü ve ortak bir hayatı paylaşan kişilerden meydana geldiği gerçeğini başından beri kabul ederek bu paralelde çalışmıştır.

Atatürk'ün sosyal değişme faktörleri arasında günümüzde de önemli kabul edilen eğitim, ekonomi, bilim ve teknoloji ile liderliğe önem vererek çalışmalarında bu faktörleri temel aldığı açıktır.

Atatürk genel refah ve düzenle daha önce de söz ettiğimiz gibi çok yakından ilgilidir. Toplumunu meydana getiren fertler arasında karşılıklı hoşgörünün toplumsal huzur ve düzen için ne kadar önemli olduğunu sözlerinde ve uygulamalarında sık sık vurgulamıştır. O'na göre "toplumda farklı fikir ve görüşlerin varlığı doğaldır. Önemli olan bu farklı fikir ve görüşlerin bir diğerine kin ve nefret beslemeden, bir hoşgörü ortamında toplumun ortak amaçları ve çıkarları doğrultusunda birarada olmalarıdır"³⁵.

Sonuç olarak Atatürk'ün sosyal yapı düşüncesi halktan devlete bir bütünlük arz eder. Yapının bütünlüğünün sağlanmasında ekonomi, eğitim, kültür, aile, kurumları büyük önem taşır. Ve bu sosyal bütünlük ka-

³⁵ Utkan Kocatürk, a.g.e., s.207.

yıtsız şartsız halkın iradesine, hâkimiyetine dayanır. Sosyal gelişme gruplar arası iş bölümü ve dayanışmaya bağlıdır. Görüldüğü gibi Atatürk düşüncesinde hiç boşluk yoktur, bütün fikirleri ve uygulamaları sistematik olarak bir bütünlük arz eder.

İnsanların ilk dönemlerinden itibaren birlikte yaşamalarının temel nedenlerini açıklayan ve modern toplumu çok güzel tanımlayan Atatürk'ün iki toplum tanımı ile konuşmamı bitirmek istiyorum.

“Bizi koruyan, refah içinde yaşatan toplumdur. Bu sebeple topluma ehemmiyet vermek, onu kuvvetlendirmek ve yaşatmak lâzımdır. Bunun için her türlü gelişme, huzur ve güven kaynağı toplumdur.”³⁶

“İnsanlar, dünya yüzünde insan sıfatını aldıkları tarihten önceki zamandan bugüne kadar, yalnız yaşayamayan ve mutlaka topluluk halinde yaşamak tabii nasibinde yaratılmış olduklarını bilmelidirler. İşte bu itibarla hepimiz söyleriz, hepimiz şerefleniriz, hepimiz bu şerefi kendimize bağlayabiliriz, fakat hakikat şudur ki her ferdi şeref ve haysiyet ve kahramanlık hiçbir ferdin değildir, bütün bu fertlerden meydana gelen toplumdur.”³⁷

³⁶ Utkan Kocatürk, a.g.e., s.204.

³⁷ Utkan Kocatürk, a.g.e., s.204.